

DET FÖRBRYLLANDE VALET

1948 års val hör till vårt lands mest egendomliga och förbryllande. I intensitet och hetsighet har valet nog blott motstycke i 1887 års tullval och 1914 års försvarsval. För den politiska utvecklingen i landet bådär denna skärpning av motsättningarna föga gott. Visserligen kunna överorden och anklagelserna måhända snart glömmas och visserligen kan klimatet i vårt politiska liv än en gång återgå till det vanliga tempererade. Det utrikespolitiska och ekonomiska lägets allvar kan göra detta tvingande nödvändigt. Men redan socialdemokraternas ingrodda motvilja mot att träda i förbindelse med folkpartiledaren hr Ohlin och tydliga avsikt att föra honom åt sidan trots folkpartiets vinster tyder på rent personliga motsättningar, vilka mer än något annat äro utslagsgivande för det socialdemokratiska partiets handlande och därmed för regerandet i dagens Sverige. Och de klasspolitiska intressena ha så fast invävts i »välfärdspolitiken» med dess hävor och utfästelser, att valen i propagandan lätt kunna utmålas som avgörande för olika gruppers väl och ve; även detta måste leda till en skärpning av motsatserna.

Det mest frapperande var först det enorma valdeltagandet. Även om den sällsynt stora tillslutningen till de politiska mötena förebådade en stegrad röstfrekvens överträffade valdeltagandet dock alla beräkningar. I jämförelse med en del kontinentala länder kan det nysatta rekordet — cirka 83 % — visserligen te sig föga imponerande. Men frånräknas de två nya årsklasser, som genom 1945 års sänkning av rösträttsåldern nu ryckte in i elektoratet, deltog i årets val nära 700,000 fler väljare än för fyra år sedan, d. v. s. avsevärt mer än hela väljarkåren före den allmänna rösträttens införande 1911. Professor Tingsten har i »Political Behavior» med stöd från andra länder uppställt den lagen, att valstriderna tillta i häftighet ju högre valdeltagandet stiger; partierna drivas nämligen i så fall att föra över jakten efter väljarna till andra partiers marker i stället för att koncentrera sin

Meddelande: Till följd av pappersransoneringen är Svensk Tidskrift liksom i fjol och liksom flera andra tidskrifter nödsakad att utge ett häfte som dubbelnummer.

Utg.

propaganda på valskolkarna. Om denna tes är hållbar — och allt talar härför — är 1948 års val blott inledningen till en tid av vilda partistrider.

Det kan anmärkas, att för den stora väljarkåren möjligheterna till poströstning först nu blivit allmänna kända; över 3 %, därav icke mindre än cirka 7 % av högerens väljare, utnyttjade i år denna lägenhet. Bli dessa möjligheter till röstande allmänna kända, torde valdeltagandet ytterligare något stegas. Men skulle antalet poströstande bli verkligt betydande, är det fara värt att den omedelbara preliminära sammanräkningen kan bli missvisande och därigenom till ohägn.

Det var oundvikligt att det höga valdeltagandet rubbade de i år ytterst begärligt studerade Gallupundersökningarnas prognoser. Så länge valdeltagandet alltid varit lägst i valstatistikens socialgrupp III, d. v. s. bland arbetare och »småfolk», måste ett livligare valdeltagande i första hand innebära en vinst för det parti, som har sin förankring bland dessa väljare. Tas hänsyn till det kommunistiska partiets stora förluster, vilka väl i regel varit liktydiga med motsvarande socialdemokratiska vinster, torde socialdemokraterna ha samlat blott en tredjedel av de 700,000 fler-väljarna. De återstående, över 400,000, ha i huvudsak gått till folkpartiet och — i relativt ringa grad — till bondeförbundet. Därjämte har en förhållandevis liten del av högeren gått över till folkpartiet; då folkpartiets vinster varit störst i storstäderna, har övergången troligen i främsta rummet varit att söka inom tjänstemannaklassen. Det är oförnekligt att professor Ohlin gjort en betydande prestation, när han till borgerligheten lyckats attrahera en så avsevärd del av de forna röstskolkarna. Om man i stället för denna nettoräkning skulle använda bruttoräkning, är det ganska visst att folkpartiet dragit till sig åtskilliga f. d. socialdemokratiska väljare och något färre f. d. valskolkare, medan socialdemokraternas vinster bland de senare äro i motsvarande grad större.

Folkpartiets stora framgångar te sig emellertid ur många synpunkter förvånande. Även med bästa vilja i världen förmår man inte spåra ett klart utsagt positivt program i dagens krisläge, liksom en samlande linje i andra viktiga frågor. Hr Ohlin har som egna insatser att hänvisa till omsättningsskattens slopande — något om vars klokhet just under krisen många inom hans eget parti blivit tvivlande — och hans ovilja mot räntestegring — något som säkerligen indirekt styrkt socialdemokraterna i deras avvisande av diskontopolitik. Och han förde en gång i tiden som

handelsminister själv förhandlingar om ett stort svenskt-ryskt kredit- och handelsavtal. I fråga om utrikespolitiken, försvaret, religionen och nykterhetspolitiken inrymmer hans parti större motsättningar än någon annan grupp. Men givetvis har det fordrats stor skicklighet hos honom å ena sidan att undgå att ge sådana klara besked, som kunnat stöta vissa väljargrupper, och å andra sidan att överbygga inre divergenser, likaså att å ena sidan framträda som det skarpaste oppositionspartiet och å andra sidan framställa partiet ömsom som det moderata medlande mellanpartiet och ömsom som ett vänsterparti. I riksdagsgruppen har han inte haft många andra storpolitiskt medagerande än hrr Bergwall och Elon Andersson samt i jordbruksfrågor hr Svensson i Ljungskile. Men han har i stället haft stödet av en stor och slagkraftig press, som i denna politiskt labila tid utövat av allt att döma ett enormt inflytande på opinionen. Och sedan förbudspunkterna och försvarsnjuggheten strukits från programmet, ter sig partiet ej längre så frånstötande som det förr var för förbudsfienter och försvarsvänner. Skulle folkpartiet även under de närmaste åren hållas i oppositionsställning — och allt tyder på att hr Erlander inte vill inleda något samarbete med hr Ohlin — har det samma möjligheter som hittills att intensivt kritisera regeringen utan att självt blotta den inre söndringen. Partiets största svaghet är dock att det i så hög grad fått sitt röstetal från väljare, som först i sista stund bestämt sig för att rösta men som vid ett annat tillfälle kunna skänka andra partier sin gunst. Gallupsiffrorna bekräfta, hur beroende partiets uppmarsch både 1946 och i år varit av de odeciderades anslutning i sista stund.

Det socialdemokratiska partiet tycktes vid valstridens början vara inställt på nederlag och regeringsväxling. Det är möjligt att den ekonomiska krisen frestade många socialdemokrater till tanken att det bästa för socialdemokratien i denna sjönöd vore att få lämna skutan i hr Ohlins händer; i skarp opposition mot honom skulle de då kunna konsolidera partiet till 1950 års kommunalval, vilka på sätt och vis äro viktigare därför att de bestämmer första kammarens sammansättning för en längre tid — mandattiden där är ju åtta år — än de politiska valen avgöra andra kammarens. Men partiet resignerade likväl inte. Nu liksom tidigare hämtade socialdemokraterna in en del av vad de enligt de första Gallupundersökningarna skulle förlora. Man tog ur arsenalen fram »storfinanserna». Man kunde leva högt på den fulla sysselsättningen, d. v. s. arbetskraftsbristen, och på socialreformerna, trots att deras

Det förbryllande valet

genomförande i huvudsak varit partiernas samfällda verk. Framför allt systematiserades och intensifierades den personliga bearbetningen, sannolikt mer än någonsin förut i partiets sextioåriga historia. Och resultatet blev en röstökning i absoluta tal så stor, att den tydligen överraskade socialdemokraterna själva. Det egenomliga var att den registrerades ungefär lika stor i hela landet. Endast i Stockholm noterades ett verkligt nederlag. Sannolikt i någon mån till följd av Molanderaffären — en sällsynt komprometterande historia — ledo arbetarpartierna sammantagna ett eklatant nederlag där och förlorade majoriteten för första gången sedan 1919, precis som motsvarande partier vid kommunalvalet i Oslo i fjol. Troligen får förklaringen till den stora förskjutningen sökas i att storstadsbefolkningen är den rörligaste — före sin tid skulle det kunna sägas — och att den personliga partipåtryckningen och -kontrollen aldrig kan göras lika effektiv i en jättestad som i ett mindre samhälle.

Innebar Stockholmsvalets utgång den allvarligaste varningen för socialdemokratien, så kunde röstökningen i landet ej hindra att partiets andel i väljarkåren åter sjönk ett steg. Denna sänkning blir dubbelt kännbar därför att även den kommunistiska stödtruppen decimerades såväl bland väljarna som i andra kammaren. För socialdemokraterna var det en verklig tur att det ryska filialpartiets röstminskning blev så stark att de ej förlorade något nämnvärt på arbetarpartiernas särgående utan tvärtom fingo sina mandat till ett billigare pris än den borgerliga kartellen. Socialdemokraterna fingo 2 mandat mer än de borgerliga trots dessas 50,000 fler röster. I ännu högre grad än efter 1942, 1944 och 1946 års val har årets val accentuerat socialdemokraternas ställning som ett minoritetsparti. Och medan socialdemokraterna efter 1940 års val hade 134 mandat i andra kammaren mot de borgerligas 93, är ställningen nu 112 mot 110 och borde rätteligen vara tvärtom. Denna regeringspartiets successiva relativa nedgång är ett vida betydelsefullare politiskt utslag än ökningen i absolut röstetal. Det vore otänkbart om partiet med denna trend för ögonen skulle våga några riskablare ingrepp i vår samhällsstruktur före nästa val.

För kommunisterna innebar valet den väntade tillbakagången. Deras andrakammarrepresentation sjönk till ungefär hälften och är nu otillräcklig även för suppleantplatser i utskotten. Deras kvinnorepresentation strök helt med. I jämförelse med 1946 års kommunalval, då partiet nådde sin kulmen (372 000 röster), förlorade partiet över en tredjedel av sin anhängarskara, trots till-

komsten av tre nya årsgrupper och trots det ökade valdeltagandet. Det är möjligt att statsminister Erlanders dräpande replik till hr Linderot i radiodebatten om kommunisternas frihetssyn var valstridens effektivaste inlägg. I vart fall tyder det på sundhet hos de svenska arbetarna, att dessa efter händelserna i Osteuropa fått ögonen öppnade för »folkdemokratiens» sanna väsen. Och man vill gärna hoppas att socialdemokraterna nu skola ha släppt den fruktan för partiet till vänster, som präglat deras politik under flera år, och i framtiden utstaka sin kurs lika oberoende av detta som i stort sett fallet var under 1930-talet. Sker så, är detta en av valens stora vinningar.

Bondeförbundet ökade sitt röstetal avsevärt men förlorade mandat. Dess ansträngningar att motverka urbaniseringens verkningar genom att etablera sig även som stadsparti efter det danska venstrepartiets förebild slog fullständigt slint. Den överallt registrerade, visserligen inte stora men jämna röstökningen förklaras sannolikt av partiets förankring i landsbygdsungdomen tack vare SLU-föreningarnas finmaskiga nät. Bondeförbundet är nu inne i sin »andra generation»; det gamla gardet kring hr Bramstorp, Svensson i Grönvik, Gränebo, Heiding m. fl. har inte längre ledningen, som överflyttats i yngre händer. Men riksdagsgruppen har till följd av mandatförlusterna inte undergått någon egentlig förnyring, och den radikala falangen kring SLU står alltjämt i stort sett utanför riksdagen.

Högern led en allvarlig motgång. Visserligen höll högern sedan poströsterna räknats i det allra närmaste sitt röstetal och är så gott som jämnstark med bondeförbundet i röstetal. I precis hälften av kretsarna ökade högern detta något. Men totalt sett fick högern intet med av den allmänna röststegringen och gick därigenom tillbaka med ungefär 20 procent när det gäller andel i väljarkåren — från 15,9 procent år 1944 till 12,3 i år. Och starkt missgynnad av det proportionella valsystemet led högern en nästan katastrofal mandatförlust, så mycket kännbarare som den gick ut över några av partiets mest dugande riksdagsmän. Medan högern ännu 1941—44 var representerad i alla valkretsar, saknar högern nu mandat i tio av dem. Motgångarna voro störst i städerna, där folkpartiets tryck var starkast, medan landsbygden på de flesta ställen höll sitt röstetal eller ökade det. En följd härav är att jordbrukarna åter blivit talrikast i partiets andrakammargrupp (12 mot 11). Och precis som vid de två närmast föregående valen tycks högern — att döma av de successiva Gallupsiffrorna — ha

förlorat i upploppet efter att tidigare ha legat bättre framme. Sannolikt har detta främst betytt att högern i mindre grad än övriga partier och särskilt folkpartiet kunnat dra till sig de odeciderade. För framtiden kan det dock vara betydelsefullt, att högern i ungefär hälften av de 28 kretsarna stod mer eller mindre nära mandat; vid en ganska ringa strömkantring skulle högern återvinna sin ställning.

I och för sig kan det knappast hävdas, att högers politik dömts av folket. Hr Ohlin och hans parti ha i många frågor vunnit sina segrar just på samma kritik av regeringen som högern framställt. Andra, delvis högst irrationella moment ha tydligen varit utslagsgivande, när väljarna visat folkpartiet sitt större förtroende. Många människor stodo dessutom främmande för eller ville ogärna lyssna till eller tro på behovet av den kärva linje i den ekonomiska politiken, som högern funnit oundgänglig i nuvarande kritiska läge. Det är inte omöjligt, ja, kanske sannolikt att den ordinarie beska medicinen ändock snart måste tas, på socialdemokraternas tillskyndan. Men lika litet som högern i så fall kommer att skörda någon ära för sin framsynthet, lika litet senterade väljarna nu dess ärliga uppsåt att ge ett klart och ärligt besked.

Högers uppgift i det inträdda läget blir givetvis svår och krävande. Men blir den mindre maktpåliggande än förut? Tvivelsutan inte. Det råder ovisshet om vilken kurs hr Ohlin ämnar välja — om han nu vill ta ett steg åt vänster för att markera att hans parti enligt hans egen utsago är ett vänsterparti och för att söka utjämna misshälligheterna i förhållandet till socialdemokraterna — och det ligger i sakens natur att högers roll inom den borgerliga oppositionen i så fall ges än mer ökad vikt. Men oberoende härav har högern att fullfölja sin traditionsenliga mission främst när det gäller försvaret, den ekonomiska friheten, det medborgerliga rättsskyddet och vad man skulle kunna kalla de kulturkonserverna värdena. Allt detta kan ske utan att partiet därför faller tillbaka i något sterilt nejsägande eller visar ointresse för människornas vardagliga bekymmer. Det är inga överord att säga att högers riksdagsgrupp under de gångna åren vinnlagt sig om saklighet. En strängt saklig opposition kommer säkerligen i fortsättningen att tillvinna sig respekt, även om partiets mandatsiffra gått ned. Den kan indirekt utöva ett betydande inflytande på händelsernas länkande, särskilt i nuvarande labila politiska situation då intet parti ensamt har majoritet och väljarna visa stor rörlighet. Den decimerade riks-

Det förbryllande valet

dagsgruppen har möjlighet att genom inre sammansvetsning och frimodigt uppträdande bli kärnan i en av klassintressen ej beroende antisocialistisk opinion, för vilken tidens materiella problem hur viktiga dessa än äro dock inte få betyda allt eller över-skugga de ideella och nationella intressena.

I siffror uttryckt ter sig valresultatet i jämförelse med tidigare val på följande sätt, sedan poströsterna räknats:

Absoluta siffror.

	H.	Bf.	Fp.	Soc.	Komm.	Övriga
1936	512,781	418,840	376,161	1,338,120	224,351	45,500
1940	518,346	344,345	344,113	1,546,804	101,424	19,385
1942	509,984	381,011	358,183	1,453,288	170,856	18,244
1944	488,921	421,094	398,293	1,436,571	318,466	22,959
1946	494,949	452,793	520,593	1,478,818	372,424	11,628
1948	478,779	480,360	882,414	1,789,440	244,812	—

Andel av väljarkåren.

	H.	Bf.	Fp.	Soc.	Komm.	Arbetarpartierna
1936	17,6	14,3	12,9	45,9	7,7	53,6
1940	18,0	12,0	12,0	53,8	3,5	57,3
1942	17,6	13,2	12,4	50,3	5,9	56,2
1944	15,9	13,6	12,9	46,6	10,3	56,9
1946	14,9	13,6	15,6	44,4	11,2	55,6
1948	12,3	12,4	22,8	46,1	6,3	52,4

Trots segerfanfarenerna men efter ett par dagars tillnyktrande funno socialdemokraterna, att segern ej var stabilare än att regeringsunderlagets breddning hade både sakliga och givetvis även partitaktiska skäl för sig. Bondeförbundet blev det utkorade föremålet för giljandet. Det tillrådde en samlingsregering. Men exc. Erlander avvisade tanken på socialdemokratiskt samarbete med folkpartiet och högern. När detta häfte går i press är det ovisst, om det i regeringsfrågan splittrade bondeförbundet utan borgerligt sällskap vill alliera sig med socialdemokraterna eller föredrar blott en pakt av modell 33.